

"Nii jäi Eesti kommuuna meestele kõik ladudes olev kraam..."

Eesti kommunistide juhtkonna elust ja tegevusest Nõukogude Venemaal 1918–1919

TIIT NOORMETS

Eesti Vabariigi sünniaegade kohta mälestusi kogunud Vabadussõja Ajaloo Komiteele¹ saatis paljude teiste hulgas aastatel 1938–1939 mitu käsikirja ka Andres Puri. Üldpealkirja "Eesti kommunistlike organisatsiooni tegevus" alla koondatud materjalide sisese juhatuses püstitas autor endale ülesande koostada lühike ülevaade Eesti kommunistlike tegelaste ja organisatsioonide tegevusest alates Veebruarirevolutsioonist kevadel 1917 kuni 1. detsembri mässuni 1924; kirjutada Vabadussõja Ajaloo Komiteele "lühike märkimik mõningate tühikute täiendamiseks". Seda tööd ta lõpuni viia ei jõudnud või jäi kirjutise lõpuosa ära saatmata, kuid Rahvusarhiivi Riigiarhiivi osakonnas säilinud käsikiri lõpeb 1920. aastal.² Sisuliselt kujutab see endast Andres Puri mälestuskilde tööst kriminaalpolitseis, sõjaväeluures ja Kaitsepolitseis ning ülevaadet selle töö käigus kogutud andmetest kommunistliku põrandaaluse õõnestustegevuse kohta nii Eestis kui ka laiemalt.

Muu hulgas refereerib Andres Puri pikemalt kellegi Eesti kommu-

nistide juhtkonda või selle lähikonda kuulunud tegelase jutustust Viktor Kingissepa ja Jaan Anvelti juhtimisel toimunud röövimistest, riisumistest ja majanduslikest mahhinatsioonidest Eestis ja Nõukogude Venemaal, mis valgustab Eesti kommunistliku liikumise ajalugu hoopis uuest ja ootamatust vaatenurgast. Puri tekstist selgub, et nimetatud tegelane oli nõukogude tegelikkuses sügavalt pettunud inimene: "Kokkuvõtlikult ta nimetas kogu seda "Venemaa värki" aktsiaseltsiks, kus omal viisil fabritseeritakse ja levitatakse seda "marksismi" just selleks, et neil aktsionäridel-tegelastel oleks võim mitte ainult kogu Venemaa, vaid kogu maailma üle, omakasu saavutamise eesmärgiga, ning et "enamlus" on ainult firma sildiks. Edasi seletas ta, et seda marksismi serveeritakse inimestele nii ilusa pärlina, mil-line valmistatud selles enamlaste tööstuses. Teda antakse ja pakutakse igale ju täitsa tasuta, seletades, et kui oled selle pärl omanud, siis korraga avanevad sulle "paradiisi väravad" juba siin maa peal, nii et istu, võta ja söö ning ole rõõmus. Ka seletas ta, et see "pärl" pimedate venelaste hulkades omab otse

nõidusliku magneedilise külgetõmbe võime, nii et kui ta (venelane) seda silmab, siis ta tingimata peab seda omama ja seetõttu selle kauba levitamine edeneb päris pöörase eduga. Ka esitas ta küsimuse: "Aga mis kaup see siis õige on, mis venelastele ja kõige maailma rahvastele nii ägedalt pakutakse?" See on puha suitsu-kate ning selge pettus, milline N. Vene agentide poolt otse briljandina särama put-satud, kuid tegelikult väärtusetu."³ Ilmselt selle pettumuse tõttu sai temast ka Eesti sõja-väeluure agent või usaldusisik, seetõttu on ta jäänud kirjutises ka anonüümseks.

Kuidas aga hinnata siin publitseeritud and-mete usaldusväärsust? Luureinformatsiooni hindamise üks põhireeglitest nõuab kõigile andmetele kinnituse leidmist vähemalt kahest teineteisest sõltumatust allikast. Seda kritee-riumi need ei täida. Teisalt hinnatakse luure-andmeid ka agendi isikust ja usaldusväärsu-sest lähtudes. Andres Puri usaldas nende and-mete andjat täielikult, nimetades teda muu hulgas "Venemaa sõber, vana kallid inimene".⁴ Tegelikult pole veel alust hinnata alljärgne-vas publikatsioonis esitatud andmeid lõpli-kult ei tõeseiks ega fantaasialennuks, küll aga tuleb neid pidada vägagi tähelepanuväärseks täienduseks Eesti kommunistliku liikumise ajaloo uurimise jätkamisel ja kaasaegsel mõ-testamisel.

Mälestuste autor Andres Puri (mõnes trü-kises ka ekslikult Purri) sündis 1880. aastal Viljandimaal Kärstna vallas Hansu-Nopli talus ja oli tüüpiline esimese põlve eesti haritlane, kes talust tulles õppis kooliõpetajaks ja töötas 1900–1905 mitmes algkoolis. 1906. aastal läks ta üle politseiteenistusse. Esimese maailma-sõja ajal jõudis Andres Puri teenistusredelil Tartu kriminaalpolitsei ülema abiks. Vabadus-sõjas rakendati kogenud politseinik sõjaväe-luure teenistusse, kus ta algul organiseeris ja juhtis Kuperjanovi partisanide luuretegevust ning oli hiljem Kindralstaabi Valitsuse Sõjaväe Teadete kogumise osakonna Tartu punkti ülem. 1920. aastal sai Andres Purist üks Kaitsepolitsei loojaid. Pärast Kaitsepolitsei reorga-niseerimist saadeti ta taas kriminaalpolitseis-se, kus ta 1925–1928 juhtis Rakvere ja Viru-Järva kriminaalpolitseid kuni pensionile mi-

nekuni 1928. aastal (pensionile läks ta tervis-likel põhjustel, 1920. aastal kommunistide salatrükikoja likvideerimisel puhkenud tule-vahetuses saadud haava tagajärjel aja jooksul invaliidistudes). 19. septembril 1940 arreteeris NKVD Andres Puri, järgmisel aastal mõis-teti ta Vene NFSV Kriminaalkodeksi § 58-13 järgi "aktiivse võitluse eest töölisklassi ja re-volutsioonilise liikumise vastu vastutavatel või salajastel ametikohtadel olles" surma ja hu-kati 23. juunil 1941.⁵

Andres Puri masinakirjas mälestused on kirja pandud raskepärases stiilis. Tekst on koormatud paljude kordustega, mille põhju-seks on ilmselt autori kauaaegne kogemus protokollide jt politseidokumentide koostami-sel. Lisaks sellele on need vormistatud nõn-da, et iga lause algab omaette taandrealtil. All-järgnevalt avaldatud väljavõtted on publitsee-rija lugemise hõlbustamiseks jaganud mõtte-liselt seotud lõikudeks, jättes ära autori poolt lausete lõpus ohtralt kasutatud parasiitväljen-deid ("jne"), samuti parandatud isikunimed "Kingissepp" pro "Kingissepp", "Anveldt" pro "Anvelt".

T. N.

¹ Vt selle kohta: I. Paavle, Sõjaarhiivi loomise püüe-test Eestis. – Ajalooline Ajakiri 1998, nr 2, lk 91–102.

² ERA f 2124, n 3, s. 1038-1041.

³ ERA f 2124, n 3, s 1041, l 44-45.

⁴ ERA f 2124, n 3, s 1041, l 44.

⁵ H. Pilt, Virumaa Politsei 1918–1940, Lääne-Viru Politseiprefektuur 1999, lk 143–146.

KOMMUNISTIDE PÕGENEMINE SAKSLASTE EEST

Kommunistlised tegelased, kuuldasaaedes sakslaste Eestisse tulekust, otsustasid Venemaal põgeneda. Anvelt – raudteel ja üle Narva ja Kingissepp – laevaga Helsingisse ja sealt Petrogradi, kus siis kõik jälle kohtuvad. Kardeti ju sakslaste kätte sattumist, sest need olid juba sügavale Eestisse tunginud ja võisid iga minut tee raudteel äralõigata.

Enne sakslaste Tallinna jõudmist kommuunamehed VIKTOR KINGISSEPP'a korraldusel pakkisid kõik Eestist kokkuröövitud kuld- ja hõbeasjad, umbes 12 puuda (väärtasjad ja muud varandused peale seda) kastidesse ja viisid Tallinna sadamas olevale laevale, kuhu siis ka Kingissepp ja tema pooldajad ja nende ridade jutustaja sakslaste eest põgenesid.⁶ Tallinna sadamast nad põgenesid laeval Helsingisse, kus kõik need Eestist röövitud ja riisutud kuld-, hõbe-, väärtasjad ja varandused ärapeideti tuntud seltsimeeste-kommunistide juures Helsingis, mille järele siis kõik Eesti kommuunamehed koos reisi edasi Petrogradi jätkasid.

⁶ Siin tuleb märkida, et Andres Puri andmetel tegesid endise valitseva kihi varadest osasaamise- ga ka Eesti Vabariigi tegelased. Siseminister Einbund-Eenpalu ja politsei juhid olevat omastanud tsaariaegse kubermanguvalitsuse ja kuberner Verjovkini mööblit, kuld- ja hõbeasju (Tuna 2000, nr 1, lk 25).

⁷ Tallinna hotelli Kuld Lõvi ühe omaniku B. Mänsi järgi oli Eesti kommunistide juhtkonna elupaigaks olnud hotell 23./24. veebruari ööl 1918 põhjalikult paljaks riisutud: "... enamlased olid öösel "Kuld-lõvist" lahkunud; neli veoauto täit olid nad kõik-sugu maja- ja köögi riistu, pesu ja muid asju kaasa laevadele viinud! ... Oli õudne pilt, mille eest leid-sime: kõik rüüstatud, nagu oleks katk üle käinud! Madratsid, padjad, tekid vooditest kadunud, pesu ja lauahõbe ära viidud, söögiainetest mitte jälgegi. ... Kõik teised olid omad toad tasuta rüüstanud, ainult vana tuttav Hans Pöögelman oli teisiti tali-tanud. Vist ehk piinas teda südametunnistus, et ta võõrast varandust tasuta tarvitama pidi. Olgu kuidas on, aga ta va' hea mehike oli ühe oma isa talukoha peale kinnitatud obligatsiooni oma tup-pa laua peale jätnud" (Mälestused iseseisvuse võitluspäivil, I köide. Tallinn, 1927, lk 235).

Anvelt ja tema pooldajad põgenesid raudteel Petrogradi. Ka Anvelt laskis kõik Narva ja teistest Eesti vabrikutest ja ladudest ning ko-danikelt röövitud kalevi, riidekaubad ja muud Eestist röövitud varandused vaksali vedada, vagunitesse laadida ja Petrogradi saata (umbes 250 täit vagunit), kus see sõjaväeladudesse pai-gutati. Neist Eestist röövitud varanduste ole-masolust otsustati N. Vene võimudele mitte avaldada, vaid seda varjata ja omajooks hoida.

KINGISSEPPA VANGISTAMINE

Kui nüüd kõik Eestist sakslaste eest põge-nenud kommuunamehed Petrogradi jõudnud olid, hakkasid Anvelt ja ta pooldajad Kingis-sepp'alt ja teistelt, kes üle Soome Petrogradi tulid, Eestist röövitud kuld-, hõbe-, väärtasju ja varandusi nõudma, mida need Soome kau-du olid kohustatud Petrogradi tooma. Siin tuli aga avalikuks, et Kingissepp ja ta pooldajad olid kõik need kuld-, hõbe-, väärtasjad ja varandu-sed kõrvale toimetanud ja kaasatoonud ainult ühe pisikese osakese, ja nimelt Tallinna "Kuld-Lõvi" võõrastemajast röövitud siidipadjad ja tekid⁷, aga kõik muud asjad puudusid.

Niisugune Kingissepp'a ja ta kaaslaste te-guviis ei meeldinud Anveld'ile ega ka tema kaaslasile. Nad nõudnud Kingissepp'alt ja ta kaaslasilt selle kohta seletust. Need seletanud, et nad kõik kulla, hõbeda, väärtasjad ja varan-dused olla unustanud Helsingis voorimehe peale, kes aga siis olla juhust kasutanud ja ühes kõigega põgenenud. Seesugune Kingis-sepp'a ja ta kaaslaste seletused vihastanud Anvelt'i nii ära, et ta lasknud Kingissepp'a ühes ta kaaslastega kohe areteerida ja vanglas-se paigutada, öeldes, et niisugune seletus on **hübematu vale**, sest väärtusetud asjad on kaa-savõetud, aga hinnalised ja väärtasjad mitte.

Kingissepp ja ta kaaslased istunud mitu kuud Petrogradis vanglas,⁸ kuni viimaks Kingis-sepp seletanud, et kõik asjad ja varandused on Soomes korralikult peidetud ja **saavad tulevi-kus** agitatsiooni peale Eestis ärakasutatud. See niisugune Kingissepp'a seletus juba rahuldanud Anvelt'i ja ta kaaslasi, kes siis ka kohe Kingis-sepp'a ja ta kaaslased vahialt vabastanud.

KINGISSEPP SAADETAKSE EESTISSE

Peale Kingissepp'a vanglast vabanemist märganud Anvelt, et Kingissepp on väga arukas mees ning kõik ta ettepanekud väga tuumakad ja et temal on Eesti kommuuna-meeste hulgas suurem poolehoid kui Anvelt'il, ja kõigest Kingissepp'a tegevusest järeldanud ta, et edaspidi võib Kingissepp temale mitte ainult kardetavaks saada, vaid et ta võib teda, Anvelt'i esikohalt kõrvaldada ja kättemaksta vangistamise eest. Sellepärast leitud Kingissepp'a kõrvaldamine vägagi tarviline olevat. Kaalutud kaua, et kuidas seda teha ja milviisil läbiviia.

Viimaks siis leitud see õige ja lihtne "pääsetee" – Kingissepp, karistuseks selle Helsingi jandi pärast **saata Eestisse pörandaalla tegutsema**. Olnud ju arusaadav, et Kingissepp neid Soomes olevaid varandusi neile enam millaski välja ei anna ja sellepärast tuleb teda karistada. Nii siis tehtud Kingissepp'ale kohuseks: otsekohe Eestisse minna, seal pörandaalla asuda ja tema, Anvelt'i juhtnõõride järele pörandaall tööle asuda. Kingissepp nõustunud vastuvaidlematult. Ta tuli salaja Venemaalt Saksa okupatsiooni ajal Eestisse ja asus siin Tallinnas pörandaall tegevusse. Nii siis said Eesti kommuuna-mehed Petrogradis päris kergesti oma suuremast vastasest lahti.

VARAS VARASTAB VARGA TAGANT...

Kui Kingissepp Tallinna jõudis,⁹ tõttas ta siit kohe salaja Helsingisse, et sealt neid kuld-, hõbe-, väärtasju ja muid varandusi peidukohast väljavõtta ja realiseerida Helsingis niipalju kui võimalik ja ülejäänud Eestisse tuua realiseerimiseks. Oma suurimaks üllatuseks leidnud Kingissepp, et seltsimehed, kellede hoolealla ta need oma suured varandused usaldanud, on seda usaldust kurjasti tarvitanud ja ühes varandustega äraauranud. Järelepärimistel selgunud, et need usaldusmehed olla muist väärtasju Helsingis realiseerinud, aga järelejäänud varandustega koos äraauranud Ameerikasse. Kingissepp tuli nüüd Soomest Eestis-

se päris tühjade kätega, sest läinud olid **kõik** need varandused, mis Eestist ülekohtusel kombel olid kokkuatud. Kingissepp vihastanud küll selle niisuguse seltsimeeste vembu üle ja kirunud, et need temalt ta varanduse olla röövinnud, aga teha polnud midagi, sest et sellest asjast ei julenud ta ju ametivõimudele ei Eestis ega ka Soomes avaldada. Nii oli kõik läinud oma teed.

Seetõttu pidi Kingissepp Eestis pörandaall töötama majandusliselt väga viletsas olukorras, sest Anvelt ja ta kaaslased ei uskunud seda Helsingi avantüüri mitte kui sugugi. Kui Kingissepp sellest Anvelt'ile kirjutanud, et seltsimehed temale säärase vingerpussi mänginud ja ühes varandustega Ameerikasse auranud ning palunud omale toetust saada, siis ajanud see Anvelt'i päris marru ning ähvardanud teda kui kontrrevolutsionääri tribunali kätte anda karistamiseks kui petturit ja kelmi ning nõudnud Kingissepp'a Petrogradi ilmumist. Kingissepp jälle omakorda ähvardanud kõiki Eestist röövitud ja Petrogradis peidetud varandusist teatada Vene võimudele, kui raha ei saadeta. See natuke mõjunud. Raha saadetud, kuid seletusega, et see summa saadetakse petturile ning et temaga on otsustatud kui kontrrevolutsionääriga toimida. Nüüd oli siis Kingissepp'a olukord halvem igasugusest kriitikast. Ta pidi kartma Petrogradist saadetud seltsimehi ja samuti ka Eesti politseid. Nii siis olukord kirjeldamatu raske. Aga tegutsema pidi.

ERA f 2124, n 3, s 1040, l 5–9.

⁸ V. Kingissepa ametliku elu ja tegevuse kroonika kohaselt evakueerus ta 24. veebruaril 1918 Tallinnast Helsingisse, kust sõitis rongiga Petrogradi. Järgmine daatum on ebamääraselt "märtsi algus", kui ta valiti IV ülevenemaalise nõukogude kongressi delegaadiks (Viktor Kingissepa teosed, II köide. Tallinn, 1988, lk 269). H. Pöggelmann mainib Viktor Kingissepa eluloos asjaolusid lähemalt täpsustamata, et Eestist põgenejad koondusid Peterburis, "... kus taganemise õhkkonna pinevus peagi oma ävitavat vilja akkab kandma" (Viktor Kingissepp. Peterburi, 1923, lk 20).

⁹ V. Kingissepp naasis illegaalselt Tallinna erinevatel andmetel 17. või 18. novembril 1918.

EESTI KOMMUUNA TEGELASTE ELU JA SAATUS VENEMAAL

Eesti vägede agaral tegevusel said siis kõik Eesti Kommuuna partei igasugused komiteed ja komisjonid oma tegelastega Eesti piirest väljalöödud. Teel, kust need banded (Eesti Kommuuna tegelased) läbisid, toimisid nad ikka areteerimisi, tapmisi, röövimisi ja riisumisi, isegi palju Eesti süütuid kodanikke võeti kaasa pantvangidena, kellele hulgast paljudki mahalasti. Tartust, Valgast, Võrust ja nende vahelistel teedel maalt ja linnadest riisutud kraam viidi esiti Pihkva ja sealt Luuga linna, kuna teel Tapalt, Rakverest kuni Narvani riisutud kraam otsekohe Petrogradi viidi. Nagu endise, samuti ka nüüd-riisutud kraami olemasolust Eesti Kommuuna-mehed ei teatanud N. Vene võimudele, vaid varjasid seda igasuguste abinõudega.

Eesti Kommuuna Valitsus koondas ennast nüüd Luuga linna, kuna Tartu tegelased kõik, peale Kommuuna Nõukogu liigete olid kohustatud nüüd frondil olema ja Eesti Vabariigi sõjavägede vastu võitlema. Nõukogu liikmed aga koondati Luuga linna. Siin, Luuga linnas, organiseerisid need Eesti Kommuuna Nõukogu liikmed kohe, Vene võimude teadmata "EESTI KOMMUUNA ERAKORRALISE TOITLUSKOMITEE". Selle Toitluskomitee ülesandeks oli Eesti Kommuuna ninameestele vilja ja muu toiduainete muretsemine Eestist röövitud ja riisutud "riide" vastu. See toiduainete muretsemine tehti ülesandeks juut BROMBERG'ile, kes kohe Ukrainasse sõitis ja sääl kohaliste võimumeeste-juutide kaasabil igasuguseid toiduaineid ja vilja kokku ostis. See toimimine sündis muidugi N. Vene võimude teadmata. Samuti polnud Vene võimudel midagi teada neist Eesti Kommuuna meeste suurtest vilja ja riide tagavaradest, mis need Eestist sakslaste eest põgenemisel olid kokku röövinud ja enestega kaasa toonud.

Kui Ukrainas oli kraam väljavalitud ja ülevaadatud ning kaubad tehtud, saatis Bromberg Eesti Kommuuna meestele telegrammi, milles palus manufaktuuri väljasaata ostetud kraami tasuks. See palve sai muidugi kohe täidetud. Kohe laaditi Piiteris Eestist röövitud ma-

nufaktuuri mitmed vagunid täis, nõuetava summa väärtuse suuruses ja saadeti teele Ukrainasse. Nii saadeti mitmel korral mitmed vagunid Ukrainasse Brombergi korraldusse, kuna aga iga kord **üks vagun** manufaktuuri saadeti Luuga linna, kus see kraam omameeste, s.o. Kommuuna Nõukogu liigete vahel ära jagati, aga "vähemad velled", kes alamal astmel seisis, vaatamata sellele, et ka nemad on Eestist tulnud ja selle kraami saavutamisel kaasaaidanud, ja nüüd viimasel ajal Eestis ka korralikult nende kasusid kaitsnud, **jäeti lihtsalt täitsa ilma**, seletades, et nende eest saab ju nüüd hoolitsema Vene valitsus. Seesugune teguviis sünnitas Eesti Kommuuna meestele aga kibedat peavalu ja sekeldusi, sest et Vene võimud polnud ju teadlikud Eestist riisutud riidest ja muust kraamist ja siis omameeste korratu varustamise pärast oli palju sekeldusi ja seletusi. Niisuguse alatu tegevuse pärast Vene valitsus ütles ennast täiesti lahti nende E. Kommuunameeste varustamisest ja toetamisest, seletades, et säärane tegevus olla nurjatu oma seltsimeeste vastu jne. Nii leidsid Eesti Kommuunamehed endid täiesti pigis olevat.

Toibudes vähe sellest hoobist ja asja läbi kaaludes leidsid Eesti Kommuunamehed, et nüüd nende päevad N. Venemaal on täitsa loetud ja et nende käsi edaspidi võib siin veel halvasti käima hakata ja seepärast siis mõeldud välja väga kaval plaan ja sellega pööratud Vene võimude poole palvega, et neile ikkagi abi ja toetamist jätkataks, sest vastasel korral on nad üldse sunnitud loobuma võitlusest kodanlusega ja et see **riie ja muu kraam**, mis Eestist on toodud, on just määratud KODANLUSE HÄVITAMISEKS EESTIS ja et sellel võitlusel EESTI KODANLUSEGA olla Venemaa kohta just väga suur tähtsus. Vene võimumehed annud nüüd küll natuke järele ja lubanud isegi Eesti Kommuunamehi toetada selles võitluses Eesti kodanluse vastu, kuid kõige säärase nurjatu sekelduse pärast teinud Eesti Kommuunameestele kohuseks, "et kõik need mehed, kes senini Eesti Kommuuna teenistuses olnud, peavad jalamaid oma riide ja muu varustuse kätte saama". Eitaval korral lubanud kogu selle "Anveldi bande" laiali peksa.

Just selle jandi ajal oli juut BROMBERG Ukrainas järgmise kombinatsiooniga mahasaanud. Ta oli Ukraina Toitluskomissari purju jootnud ja saadud varustuse eest komissarile natuke raha ja riiet annud altkäe-maksuna ja selle eest oli komissar Brombergile annud välja mandaadi selle kohta, et Brombergile on tema poolt lubatud kogu Ukrainas oma äranägemise järele toiduaineid ja muud kraami kokku osta määramata arvul. Bromberg oli seda luba siis ka kasutanud õige omapäraselt. Ta lihtsalt läinud Toitluskomiteesse, kus samuti komissariks olnud juut. Bromberg annud siis suguvennale mõne arssina riiet ja selle vastu antud Brombergile muidugi mitukümmend vagunitäit igasugust toidu ja riide varustust tingimusega, et tasu saaks pärastpoole ära õiendatud, mida Bromberg muidugi ainult lubas. Tasu peale ta ei saanudki mõelda, sest et ta (Bromberg) kogu selle riide kraami, mis Piiterist varustuse tasuks oli saadetud, rahaks tegi ja raha enesele lihtsalt tasku pani. Nii siis Bromberg ajas Ukrainas tasuta kokku mitukümmend vagunit toiduaineid ja muud varustust. Kõik toiduained ja muu laskis ta vagunitesse laadida ja tellis kohale hulga N. Vene sõdureid-valvureid, kellele valve alla anti siis jaamas kogu see ülesostetud kraam. Nii saatis Bromberg Eesti Kommuunameestele toiduaineid N. Vene sõdurite täielise valve all kohale, kuna ise alati jäi koha peale Ukrainasse edasi töötama, ostes tasuta kokku toiduaineid ja muud varustust kümnete vagunite viisi.

Selle eelpool mainitud riideskandaali /*tõttu*/ N. Vene võimud likvideerisid Eesti Punaarmee ja alale jäeti ainult Eesti Diviis, millise nimele nüüd siis Bromberg saatis kõik tasuta kokkuostetud varustuse. Nüüd siis tekkis Eesti Kommuunameestel raske küsimus, et kuhu kõik see Ukrainast kokkuostetud toidukraam ja muu varustus mahutada? Sest säärase määramatu suure kraami äramahutamiseks oli tarvis hiigla suuri laduruume, milliste puudumise tõttu Vene võimudele ei võinud hingatagi, sest sellele oleks tingimata jällegi järgnenud skandaal. Pealegi sel ajal oli ju väga kriitiline aeg Venemaal. Eesti väed ühes Põhja-Lääne Armeega lähenesid juba Luuga linnale ja Petrogradi langemist oodati iga päev. Selletõttu siis ot-

sustas EESTI KOMMUUNA VALITSUS ära Staraja-Russa linna kolida, kus aga täiesti võimatu oli kohaseid ladusid leida selle määratu suure varustuse hulga jaoks, mis nüüd Eesti Kommuunameestel olemas oli ja millise olemasolust N. Vene võimud midagi teada ei tohtinud. Viimaks otsustati kõik tagavarad Toržoki linna Tveri kubermangu saata. Kardeti ju Petrogradi langemist ja seetõttu evakueeriti sealts välja kõik varandused ja taheti N. Vene võimude teadmata kas Moskva või Toržoki linna viia.

Samal ajal aga Ukrainas võttis Petljura valitsuse oma kätte¹⁰ ja Bromberg oli sunnitud seal oma tegevust lõpetama ja ühtlasi ka Ukrainast lahkuma. Nüüd siis evakueeriti kogu riide ja muu varanduse tagavarad Piiterist välja ja taheti muist ikkagi Moskva ja muist Toržoki linna saata, sest Toržokis polnud ju nii suuri ruume saadaval. Aga seda kõike taheti salaja, Vene võimude teadmatult toimida, sest kõik olemasolevad varandused ja veel see kraam, mis Ukrainast veel tulemas oli, pidi ju just Eesti Kommuuna Diviisi omaks jääma.

Esimene saadeti, masina õli, seep ja linane riie, jõudis küll õnnelikult Toržoki linna ja sai seal kohale paigutatud, kuna **kalev**, mis Piiterist teises järjekorras välja saadeti, Bologoe jaamas kinni peeti, sest nüüd just oli jällegi suur äpardus juhtunud ja nimelt: Pihkva all, Eesti vastu oleva Puna-Diviisi ülem ja komandör Ritt oli ühes oma komandoga Eesti Vabariigi sõjavägede poole üleläänud.

ERA, f 2124, n 3, s 1041, l 75–78.

¹⁰ Siin mälestuste autor eksib, tegelikult hõivas suurema osa Ukraina territooriumist mais-juunis 1919 Vene valgekaartlaste "Venemaa Lõuna-relvajõud" kindral Denikini juhtimisel.

SEKELDUSED JÄTKUVAD

Moskva võimumehed, olles suures ärevuses kogu nende juhtumite pärast, tegid kohe telegraafi teel korralduse, et **kõik vagunid**, mis Eesti Kommuuna nime all Vene raudteedel liiguvad, tulevad otsekohe kinni pidada kuni järgneva korralduseni kuhu neid saata. Selle korralduse tagajärjel tuligi Eesti kommuunameestel see õnnetus, et üle 100 vaguni kinni peeti Bologoe jaamas, millistes peitus mitte sõjaväe varustus vaid kalev. Sellest teatati kohe Moskvasse (Glavtekstiil'ile), kust kontrolör kohe kohale sõitis ja leidis, et vagunites on tõesti kalev aga mitte sõjaväe varustus. Nüüd oli Eesti kommuunameestel vesi päris ahjus. Astus kokku Kommuuna Nõukogu ja tegi kiire otsuse ja korralduse, et tuleb veel katsuda päästa mis päästa annab, enne kui kalev üle võetakse, kuid kõik päästetud kraam saata Staraja-Russasse.

Selleks saadeti BOLOGOE jaama mees (käesoleva kogu loo jutustaja), kes rahadega kõvasti varustatud oli ja see ostis Bologoes kogu selle jaama – raudtee tehnilise komisjoni liikmed ära, kes nende vagunitest sisu järele vaatust tegid, millistes kalev oli ja selle äraostu tagajärjeks oli, et komisjon olla leidnud, et kõik need vagunid (millistes oli kalev) on raudteel liikumiseks täiesti kõlbmatud ja vastavalt komisjoni otsusele need vagunid eraldati kohe teistest vagunitest ja saadeti Bologoe II kiireks parandamiseks. Ustavamad N. Vene vagunivahid, kuuldes säärast komisjoni otsust, sattunud segadusse ja läinud nõupidamisele, et kas nende parandusele minevate vagunitega kaasa minna või mitte ehk kohale edasi jääda. Vaelused kestnud õige kaua, sest ju räägitud palju poolt ja vastu ja lõputulemus olnud eitav. Kui nüüd nõupidajad jälle oma kohtadele jõudnud, leidnud nad oma suurimaks üllatuseks, et kõik vagunid peale mõne ainukese, millistes oli kalev, on teeleläinud ja maha on jäänud ainult niisugused vagunid, millistes ainult tähtsuseta ja rikkiläinud kalev, aga parem kõik äraläinud.

Bologoe II-es laaditi kohe kõik kraam uutesse vagunitesse nii, et ainult mõned üksikud raiskuläinud kalevipakid veel ka sinna maha

jäeti. Kõik parem kraam saadeti täielikult Staraja-Russa'sse. Nii said Eesti kommuunamehed jällegi Vene omade käest tagasi enamasti kogu selle vagunitest olnud kalevi, kuna Toržokis ladudes olev kraam niikuinii täielikult alles oli. Vene valitsusele jäi nüüd ainult kõlbmatu kalev ja muud midagi. Aga kui saatus juba nõökima hakkab, ega ta siis nii kergeti ei lakka. Nii ka siin.

Nüüd tuli jällegi kätte uus häda, sest Ukrainast oli tulemas veel viimane partii ja nüüd ei teatud kuhu kogu see kraam panna või paigutada, milline osalt juba kohale oli jõudnud. Lõppude-lõpuks otsustatud kõik Ukrainast päralejõudnud kraam ka see, mis veel tulemas on, Staraja-Russas olevatesse endistesse sõjaväe ladudesse mahutada ja ainult osa sellest kraamist Eesti Kommuuna Diviisile anda, kes vahepeal niikuinii oli juba laiali saadetud, kuid Moskva võimumeeste järeleandmise tõttu jällegi uuesti formeeritud ja polguks kokku sulatud ja nüüd koosnes ainult neist isikuist, kes nüüd veel salaja Eestist üle piiri Venemaale tulid, sest teisi enam ei olnud, need olid ju kõik langenud Poola ja mujal frontidel. Ka tõeliselt polkugi ei tahetud enam Eesti Kommuunameestele kuidagi lubada, vaid seegi sündinud suurte nurumiste ja tülitamiste tagajärjena. Eitaval korral oleks ju Eestimeeste elul-olul N. Venemaal lõpp olnud, sest et kõik varandused ja varustuse tagavarad oleksid pidanud nad Vene võimudele üleandma. Et seda aga ei toimuks, selleks siis lubanud Eesti Kommuunamehed kõik teha, mis neilt nõuti, et ainult Moskva meeste juures veel kuidagi armu leida. Oli ju iseenesest arusaadav, et see mõnemehele "ninameeste" salkkond ei või ju säärase suurte ladude ja varanduste omajaks olla. Suurte mangumiste järele tüdinenud viimaks Vene võimumehed ära ja annud järele ja annud loa "polgu" ülalpidamiseks ja seda just need Eesti Kommuunamehed ka ihaldasid.

Kuid ka nüüd jällegi tuli äpardus. N. Vene valitsuse kontroll, kes Eesti Kommuuna Polgu juurde oli määratud, oli leidnud, et Eesti Kommuunameestel on väga palju TOIDU-MOONA, s.o. umbes 150 vagunit ja pealegi veel suuremalt jaolt suhkur, ning hakanud aru pärima – kust see kraam on saadud ja mistar-

vis nii palju? Selle peale Eestimehed seletanud, et osa sellest on nad kaasatõnud juba Eestist lahkumisel ning osa ostetud Ukrainast, milleks neile luba antud, ning seejuures näidanud ette "mandaadi", mis oli Ukrainast antud Brombergile ja sellega oli siis asi jällegi korras. Aga siiski tulnud palju kraami Vene valitsusele üleanda.

Kuid peale selle see kraam, mis juba ladudes olnud, oli täiesti alles jäänud ja peale selle omanud Eestimehed veel altkäemaksu eest ostetud "akte", et nagu oleksid nad Vene valitsusele nii- ja niipalju kraami juba üleannud ja kui nüüd Vene Kommuunameestele tuli aruanda selle raha kohta, mis Eesti Kommuuna meestele oli antud Eesti vastu sõdimise kulude katteks üle 60 miljoni kuldrubla väärtuses, siis esitasid Eesti mehed Vene meestele need valed toidumoota üleandmise aktid ja sellega olid siis jällegi kõik asjad korralikult ja aumehelikult Vene võimudega likvideeritud ilma, et Vene võimudele peale raiskuläinud kraaminatukese midagi oleksid annud. Nii jäi Eesti Kommuuna meestele kõik ladudes olev kraam ja samuti ka raha alles, mis Vene omad neile senini kogu aeg olid annud. Peale selle veel need Eesti väärtasjad, mis Anvelt enesega oli kaasa võtnud. Kingissepp'a üle aga oldi väga vihane, et see neilt osa väärtasju oli röövinud.

Nagu eelpool nägime, tõi Bromberg kõik toidu- ja muu kraami Ukrainast võlgu. Selle kraami eest ka enam maksta ei tarvitsenud, sest Ukrainas asus võimule Petljura ja seega endistel valitsustel (nõukogudel) oli lõpp, seega nõudjaski ära auranud. Endised ametnikud kõik kadunud ja seetõttu ei saadud asja kohta enam mingit selgust. Kui Moskvamehed pärast veel mõned paberid saatsid, millistes Eestimeestelt seletust nõudsid kogu selle ostutehingu kohta, siis seletasid viimased kõige alandlikumate ja armsamate sõnadega, et nemad pole iialgi Ukrainast seda kraami saanud ega isegi uneski näinud, sest Petljura mehed olla selle kraami nende käest ära röövinud. Ja sellega lõppeski kogu see Ukrainast toiduainete ja muu kraami ostujant.

Tiit Noormets
(1959)

Lõpetanud Tartu Ülikooli ajaloo erialal 1982 ja Moskva Ajaloo-arhiivinduse Instituudi kaugõppes 1985. Rahvusarhiivi uurimistöö- ja publitseerimisosakonna nõunik. Peamine uurimisteema Eesti sõjaajalugu XX sajandil. Foto Peep Pillak.